

HORVÁT ÁRPÁD JELENTÉSE

AZ ORSZÁGOS M. K. STATISZTIKAI HIVATALHOZ SAJÁT KÖNYVTÁRÁRÓL.

Az Országos m. k. Sziszatizikai Hivatal két rendbeli felszólítására válaszul sajnálattal kell kijelentenem, hogy oly kimutatást, mely az igen tisztelt Sziszatizikai Hivatalnak könyvtáramról helyes fogalmat adhatna, a legjobb szándékkal sem birok most készíteni; már csak azért sem, mert könyveim a hely szűke miatt nagy és mély szekrényekben össze levén zsúfolva és három sorosan felállítva, azokról számszerinti és szakszerinti kimutatás mindaddig nem adható, a míg könyvtáramnak vagy czédulakatalogusa, vagy topographikus leltára el nem készült; a mire pedig eddig a kenyérkereseti elfoglaltságom miatt még nem szakíthattam időt. Csak úgy hozzávetőleg mondom tehát, hogy könyvtáram körül-belül *ötezer munkát* tartalmazhat — a munka szó alatt azt értve, a mit a német bibliographok a „Katalogsnummer“ szóval szoktak jelölni: hogy ez a könyvtömeg azután hány kötetből vagyis darabból áll, azt már hozzávetőleg sem merem meghatározni; vanuak ugyanis egyes munkák, melyek a könyvszekrényekben egy sorba nem férnek be, mint például Katona Historia Criticájának teljes 42 kötete, Fejér Codex Diplomaticusának teljes 43 kötete, az Akadémia Értekezéseinek, a Történelmi Tárnak, a Budapesti Szemlének, az Unserer Zeitrak stb. stb. teljes sorozatai, — a mely munkáknak mindegyike mindamellert is csak egy Katalogsnummert teszen: a míg ellenben némely sorokban ötven, hatvan érdekesnél érdekesebb monographia, röpirat s több eféle található együtt; ilyen körülmények közt tehát a számszerinti kimutatás lehetetlenné válik; de különben is, ha a törvénymagyarázatban áll az, hogy a betű ül, akkor

a könyvtári becslésben még sokkal inkább áll az, hogy a szám ö, mert száz jeles munka többet ér, mint százezer selejtes. A mi már könyvtáram tartalmát illeti, arról csak annyit mondhatok, hogy *megvan benne a hazai irodalom színe-java, s a világirodalom quintessentiája*; legfőbb becsét pedig egyenesen az képezi, hogy e könyvtár *oly tervszerűen van gyűjtve, annyira ki van kerekítve, s oly válogatott, a milyen a hazában alig található*. Épen azért, ha én a Statisztikai Hivatal utasításához képest néhány száz könyvezímet ide jegyeznék is, — ez nem hogy tájékoztatná az olvasót könyvtáram felől, de sőt tévútra vezetné őt; mert hiszen én az egész könyvtáramat szoroson megállapított vezérelvek szerint, széleskörű irodalomtörténeti tanulmányok alapján, közel hatvan év leforgása alatt *oly módon gyűjtöttem*, hogy valamint az óra mechanismusában nincs egy fölösleges kerék, nincs egy felesleges csavar sem: épen úgy az én könyvtáramban sincsen oly munka, mely az általam tervszerűen megállapított bibliographiai csoportok valamelyikének ne volna *szükségkép kiegészítő része*. Az én könyvtáramról tehát csak úgy nyerhetne valaki *helyes* fogalmat, ha az *egész* könyvtáramnak szak-katalogusát kinyomathatnám. Példával világosítom fel e dolgot. Az én szak-katalogusomban lesz egy csoport, melynek felirata majd ez lesz: „*A magyar népszellem nyilatkozatai*.” Kérdem, ugyan melyik bibliographiai schemában található ilyen című csoport? Tudtommal egyikben sem; pedig én ezt teljesen jogosúlnak tartom. Vajjon miben nyilatkozik leginkább a magyar nép szel-leme? vagyis más szóval: mik tartoznak e bibliographiai csoportba? Nézetem szerint a következő rovatok tartoznak ide, u. m.: *a) a magyar közmondások s a magyar népnyelv; b) a magyar népmesék, népmondák; c) a magyar népdalok; d) a magyar nép adomái stb.; e) a magyar népszokások ismertetése*. Nekem az imént elősorolt rovatok mindegyikére minden megvan, a mi csak némi figyelmet érdemel, még pedig oly teljességben, a milyenben e gyűjtemény ma már alig volna összeállítható. De lássunk más példát. Köztudomású dolog, hogy nemzetünk léte- lének, hogy a magyar államnak valódi Achilles-sarka *a nemzeti kérdés*; — az én könyvtáramban jóformán minden meg van, a mi Bessenyei (Magyarság 1778, Jámbor Szándék 1790), Báróczy (Védelmeztetett magyar nyelv), Deesy (Pannoniai Fé-

niksz) óta a mai napig a magyar nyelv, a magyar nemzetiség, a magyar államiság védelmére és annak érdekében bárhol megjelent, úgyszintén minden, a mi a panszlavizmus, a dakoromanizmus és a pangermanizmus ellen magyar szempontból íratott, még pedig oly teljességben, hogy a fővárosi összes könyvtárakban együtt véve, alkalmasint a fele sincs meg annak, a mit én annyi évtized alatt *sok utánjárással* összegyűjtöttem: egyenként ugyan ezen röpiratok nem valami világra-szóló művek; de ily teljességben együtt mégis rendkívül érdekes gyűjteményt képeznek — annival is inkább, mert sokkal számosabbak, mint a hogy azt magok irodalomtörténészeink képzelik. Vegyünk most már egy nem-magyar csoportot. Csak vaskalaposság vagy pharisacismus tagadhatja azt, hogy a sociológiának egyik legérdekesebb témája a nő. E tárgynak irodalma rendkívül gazdag; a mit én abból bírok, az annak színe-java, a mi az európai négy kultur-nyelven e tárgyról megjelent; elsőrendű írók szikrázó szellemű művei ezek jobbára, melyek nálam így vannak összeállítva: I. a) a nő physiologiai és ethnographiai tekintetben; b) a nő psychologiai és erkölcsi tekintetben; c) a nő társadalmi tekintetben (a nő munka köre, a nőemancipatio); d) a nő jogi tekintetben (a nő törvényes állása); e) a nő történelmi tekintetben. II. a) a szerelem; b) a házasság; c) a család; d) az elválás; e) a prostitutio. — Nehogy pedig túllépjem az ily hivatalos jelentésnek engedhető korlátokat, még csak egy példában mutatom be azt, mily szakszerűen van gyűjtve az én könyvtáram. — Ugyanis az európai kultúr-népek újkori irodalmának egyik igen fontos ágát képezik *azon munkák, melyek egyes korszakok aspiratióinak, mozgató eszméinek adnak kifejezést, s a mely munkákra vajmi jól alkalmazhatók Petőfinek azon szavai, hogy „az ó világnak romjain az új világot megteremtik.“* E kategóriába sorozhatók mindazon munkák, melyek egy részről az egyéni szabadság határai körül vizsgálódnak, úgyszintén azok, melyek más részről az állam-hatalom határait diszcutálják; tehát azon munkák, melyeknek tárgya: az ember ősjogai (droits de l'homme), a szabadság, különösen pedig a szólás- és sajtó-szabadság, a nemzeti souverainitás elve, az absolutizmus, a parlamentarizmus, a miniszteri felelősség, a népképviselőlet s a választási módok, a királyi veto, a centralisatio, a selfgovernment, a politikai és

társadalmi különféle reformeszmék, az aristokratia, a demokratia, a respublica, a foederalismus, a forradalom, stb. stb. és számtalan más monographia, melyek a társadalmi és állami élet egyes kérdéseit világosítják meg. Közel félszázad óta nagy előszeretettel gyűjtök e themára; itt vannak könyvtáramban: Macchiavelli, Hugo Grotius, Milton (*Defensio pro populo anglicano*), Algernon Sidney, Locke, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Mably, a mult századi Encyklopaedistáknak ide vágó munkái, Mirabeau, Mme. Roland, Camille Desmoulins, Junius, Payne, Godwin, Daunou, Courier, Lamennais, Michelet, Quinet, Toequeville, Esquiros, Jules Simon, Laboulaye, Pelletan, De Flotte, Barni, Vacherot, Despois, Portalis, Naquet, Alfieri, Mazzini, Castelar, Humboldt Vilmos, Mohl, Bluntschli, Gneist, Bucher, Frantz, Lieber, Mill, Spencer, Herzen, Nordau és egy sereg más író, a kiknek elősorolásába e helyen lehetetlen belebocsátkoznom. Talán nem csalogodom, ha azt állítom, hogy legalább külföldön ninesen magán-könyvtár, melyben a *jelenkor aspiratióit* fejtegető munkák oly gazdagon s oly választékosan volnának képviselve, mint nálam; e véleményemet igen plausibilissé teszi azon körülmény, hogy a német, a franczia, az olasz, az angol gyűjtő, (minthogy mindegyikük gazdag hazai irodalommal bir), sokkal exclusivabb, sokkal kevésbbé van tekintettel más irodalmakra, mint a magyar gyűjtő, a ki — ha európai műveltségű ember — bizonyára mind a négy irodalmat egyenlő figyelemmel fogja kísérni. — — Ugy hiszem, már csak a felhozott példák is sejtetik az igen tisztelt Statistikai Hivatallal, hogy az én egész könyvtáram szervesen összefüggő csoportokból áll, melyek összeállításánál *egyesegyedül az irodalmi szempont* volt irányadó és mértékadó; de sejtheti a Statistikai Hivatal azt is, hogy az én könyvtáram *lényegesen* különbözik az oly könyvgyűjteményektől, melyeknek tulajdonosai sok mindenfelét összevásároltak, talán csak azért, mert olcsón jutottak hozzá, vagy azért, hogy a kötetek számát szaporítsák; valamint különbözik az én könyvtáram az olyanoktól is, a mely könyvtárak gyűjtésénél követett vezérelvek e két szóba foglalhatók össze: „ritka“ vagy „drága,“ — legyen bár az a ritka vagy drága könyv oly sületlenség, mint például a „*Liber conformitatum Sancti Francisci cum Christo.*“

Hátra van még, hogy legalább néhány szót szóljak azon szakokról, azon tudományágakról, melyek könyvtáramban aránylag legerősebben vannak képviselve, — és melyek a következők, u. m. :

I. *Encyklopaediák*, még pedig : alaki, anyagi, egyetemes, részszerű (specialis), betűrendes, rendszeres encyklopaediák ; ez utóbbiak közt Apátzai Csere Magyar Encyklopaediája 1653-ból. Továbbá : *Gyűjteményes Munkák* igen nagy számmal, még pedig : tudományos, szépirodalmi és vegyes tartalmúak ; köztük sok olyan sorozat, mely ma már alig volna teljesen összeállítható, mint például az „Auróra“ 1822-től 1837-ig teljesen és más eféle suitek. A hazai *folyóiratok* közül a legjelesebbek és legfontosabbak, még pedig nem csak vegyes tartalmúak, hanem specialis szak-folyóiratok is, mint például a Nyelvőr, a Tanügy, a Századok, az Archaeologiai Értesítő, a Magyar Könyv-Szemle, stb. stb. Ide tartozik a *M. T. Akadémia publicatióinak* tetemes része. A *hírlapok* közül az 1848-adiaknak legfontosabbjai teljesen és bekötte ; 49-ből is több igen érdekes részlet.

II. *Bölcsészet*. Az alapbölcészet elsőrendű írói Descartestől Kantig ; a legújabb korra pedig különösen francia és angol bölcészek. Az egyes philosophiai disciplinákra u. m. : *psychologia*, *logika*, *metaphysika*, *természet-bölcsészet*, *ethika*, *vallásbölcészet*, *a pozitív vallások kritikája*, *aesthetika*, *a bölcészet története* stb. szintén kitünő munkákat bírok. — Igen érdekesen van képviselve könyvtáramban a *materialismus* és a *spiritualismus* közt a század ötvenes éveiben kitört harc a koryphaeusoknak az egyik részről pro, a másik részről contra megjelent főbb munkái által. Ezeken kívül pedig még más érdekesebb *monographiák* egyes philosophiai kérdésekről, mint például : az isten léte, a lélek halhatatlansága, az akarat szabadsága, a teleologia, a theodicea stb. stb.

III. *Nevelés- és oktatás-tan*. Miután egész életem tanulásban és tanításban tölt el, könnyen elképzelhető, hogy e szak igen erősen van képviselve könyvtáramban ; és nem csak a *paedagogiát* és *didaktikát* tárgyaló rendszeres munkákban gazdag az én könyvtáram, hanem a *közoktatás* egyes ágaira (népiskola, középiskola, egyetem) kiterjeszkedő monographiákban is az ; — de különösen a mi az *egyetemek szervezetét* s az *egyetemi reformkér-*

déseket illeti, e themára annyit gyűjtöttem össze negyven évre terjedő egyetemi tanárságom alatt, hogy bizony alig lehetne nálunk akár közkönyvtárban, akár magánkönyvtárban e tárgyról csak felényit is együtt találni. Egy része ezen rendkívül érdekes publicatióknak ma már meg sem szerezhető. Ilyen például azon egyetemi reform-javaslat, melyet a feledhetetlen báró Eötvös József 1848-ban, mint közoktatásügyi miniszter készített, és kevés példányban kézirat gyanánt nyomtatott ki; 1867-ben midőn a fenkölt szellemű férfiú másod ízben vette át a közoktatási tárczát, minden utánjárása daczára (miként nekem maga mondotta) már nem bírta megszerezni a saját kiadványát. Ilyenek azon egyetemi beszédek, melyek 1860 óta az egyetemi rector és az illető kari dékán által évenként tartattak, a mennyiben t. i. ezen egyetemi beszédeknek absolut teljességű gyűjteményéről vagyon szó; maga az egyetemi iroda (melynek révén kerülnek sajtó alá e beszédek,) néhány év előtt csak nagy ügygyel-bajjal birt a saját használatára egy teljes példányt összeállítani: nálam a régiebbek öt éves, az újabbak négy éves cyklusonként össze levén kötve — az elkallódás, a megcsonkítás ellen biztosítva vannak. De még a külföldi e nemű publicatiók közt is vannak olyanok, melyeket csak sok évi keresés után birtam megkeríteni.

IV. *Irodalomtörténet. Könyvészet. Könyvtártan.* A mi a kézművesnek az ő szerszáma, az a könyvgyűjtőnek az irodalomtörténet s a bibliographia: nagyon természetes tehát, hogy ezen szakok is a leggazdagabbak közé tartoznak nálam. Itt csak a legáltalánosabb rovatokat említhetem föl, a melyeknek: az *egyetemes irodalomtörténet*, — továbbá az *egyiptomi*, az *indiai*, a *héber*, a *görög*, a *római*, az *olasz*, a *francia*, az *angol*, a *német*, a *szláv* irodalmak története; mindezekre pedig első rendű íróktól bírok munkákat. De vannak könyvtáramban még más igen érdekes részletek is, mint például: a *költészet* története, a *dráma* története, az *epos* története, a *regény* története, a *könyvnyomtatás* története, az *egyres tudomány-szakok története* és számos irodalomtörténeti monographia. A mit pedig a *magyar irodalomtörténetre* összegyűjtöttem, az könyvtáramnak egyik fényoldalát képezi; ma már csak azért sem lehetne mindezt összehozni, mert ninesenek többé oly képzett antiquariusaink, a melyeknek

Ivanics Zsigmond, Burián Pál, Magyar Mihály, Horoviez Fülöp voltak a magok idejében. — Az irodalomtörténettel párhuzamosan gyűjtöttem a *könyvészeti munkákat* is, melyekből sok olyant bírok, a miknek nyomát sem találtam egyebütt. — A *könyvtártant* (Bibliothekswissenschaft) illetőleg pedig egyenesen kimondom, hogy ennyit nem bír Magyarországon senki; de sőt nem is ismerhet senki, mert számos olyan a könyvtártan körébe tartozó nyomtatványokat gyűjtöttem Berlinben, Münchenben, Dresdában, Strassburgban, Bruxellesben, Párisban, Londonban, — a melyek soha sem kerültek a könyvpiacra, s a miket még a külföldön is csak a könyvtárnokok legjelesbjei ismernek, — Magyarországon pedig az efélék bizonyára unicumok. Az én könyvtártani gyűjteményem fényesen igazolja azon könyvtárrendezési elvek helyes-voltát, melyeket, mint az egyetemi könyvtár volt igazgatója hirdettem; melyeknek alkalmazásában azonban a korlátoltság s a rosszakarat, fájdalom! megakadályozott.

V. *Ó-kori, középkori és újkori nemzeti irodalmak.* Az ókorból a *Nala és Damajantin* s a *Sakuntalán* kezdve, a *biblián* át, a *görög és római classicusokig* bezárólag az első rendű írókat jóformán bírom, sőt még a másodrendűeknek is nagy része meg van könyvtáramban. A görög classicusokat jó fordításokban, a rómaiakat eredetiben bírom. A görög és római classicusok magyar fordításait, a mennyiben a jobbak közé tartoznak, szintén bírom. A mi pedig a középkori és újkori nemzeti irodalmakat illeti, — itt először is az *olasz irodalom* említendő fel; ebből Dante, Petrarca és Boccacció kezdve Leopardi, Giusti, Carducci, Alcardi-ig az első rendű költők nagy része megvan. — A *francia nemzeti irodalomból* pedig Rabelais-tól kezdve Berangerig, Hugo Victorig, Lamartineig, George Sandig, Mussetig, Coppécig, s azon újabb regényírókig és színműírókig, akik társadalmi problémákat dolgoztak fel, majdnem minden a XVII-dik század közepe óta napjainkig megjelent és *közfigyelmet* gerjesztett szépirodalmi francia mű meg van könyvtáramban, — mindazonáltal az olyanoknak kizárásával, a melyek inkább csak az irodalmi industrialismusnak termékei, a melyenck például az idősb Dumasnak és más e fajta íróknak pusztán csak a mulattatást ezéző regényei. Egyáltalán, a magyar nemzeti irodalom után a francia nemzeti irodalom van könyvtáramban legerősebben képviselve, mint a

melynek emlőin nőttem fel úgy szólván; bírok akárhány olyan francia munkát, mely Párisban is a legnagyobb ritkaságok közé tartozik s igen nehezen szerezhető meg, a mit francia bibliographiai munkákból bármikor documentálni tudok. — *A spanyol irodalomból* Cervantest, Calderont, Moretot, a *portugalból* Camoenst említtem föl a Kisfaludy-Társaság által eszközölt fordításokban. — Az *angol irodalomból* Shakspearetól és Milontól Byronig, Shelleyig és Longfellowig, úgyszintén Swifttől és Sternettől Dickensig és Thackerayig a legjelesebb szépirodalmi írók főbb munkái megvannak könyvtáramban természetesen eredetiben. — A *német irodalomból* a Nibelungen-éneken kívül, különösen Lessing, Goethe és Schillertől kezdve Heineig s azon újabb német költőig, a kik korunk aspiratióinak adnak kifejezést, igen sokat bírok; — a skandináv és a szláv, az arab és a perzsa irodalmakból egyet-mást fordításokban. — De leggazdagabb csoportja az én egész könyvtáramnak a *magyar nemzeti irodalom*. Itt már azután a részletezés teljesen lehetetlenné válik; sőt még az exemplificatio is lehetetlen. Hogy a középkori magyar nyelvemlékek, a mennyiben nyomtatásban megjelentek, teljesen megvannak könyvtáramban, azt talán mondanom sem kell. A XVI. századbéli magyar incunabulumokból megvan *Sylvester* Uj Testamentoma 1541-ből, *Székkely* Krónikája 1559-ből, *Melius* Jelenése 1568-ból, mind a három majdnem teljes példányban, *Melius* Herbariuma pedig 1578-ból igen szép teljes példányban. A *magyar költők* Tinóditól és Balassától Tóth Kálmánig és Vajda Jánosig oly választékosan vannak összeállítva könyvtáramban, hogy e gyűjtemény költészetünk fejlődésének tökéletes képét adja, és mindazt tartalmazza, a mi csak némi irodalomtörténeti becsesél bir; de kiterjed az én gyűjteményem még a *drámára*, a *próza különféle műfajaira*, úgyszintén a *magyar nyelvű tudományos irodalomra* is. Az imént elmondottak után alig volna annak értelme, ha én egyes példákban akarnám e gyűjteményt bemutatni, ilyen példakül felhozva, hogy bírom Pázmány Kalauzát az 1637-iki kiadásban s a Vezetőjét 1626-ból; vagy hogy bírok mindent, a mi gróf Széchenyi Istvántól megjelent (a „Lovakrul“ írt könyvén kívül), úgyszintén mindent, a mi Kossuthtól a hazában vagy a külföldön önállóan megjelent, — ismétlem, hogy az ilyen exemplificatióknak nem volna semmi értelme: mert — ki merem mon-

dani — még száz ilyen példa sem adhatna helyes fogalmat könyvtáram e csoportjának gazdagságáról.

VI. *Nyelvészet. Classica Philologia.* E csoport főbb részletei ezek: a *nyelv eredete*; a *philosophiai nyelvten*; a *nyelvek osztályozása*; az *összehasonlító nyelvészet*, még pedig az indoeurópai nyelveké, az ural-altáji nyelveké, és különösen az ugor nyelveké; — mindezen különféle rovatok elsőrendű írók által vannak nálam képviselve Humboldt Vilmostól Max Müllerig, és Schleichertől Hunfalvy Pálig és Budenzig; továbbá a sémi nyelvek s a török; azután a francia, az olasz, az angol, a német nyelv grammatikái és szótárai, e szótárak közt több olyan nagy munka is, a milyen például a Dictionnaire de l'Académie Française. — A magyar nyelvészetre pedig mindent bírok, a mi csak némi figyelmet is érdemel. A magyar nyelvtenek Molnár Albert grammatikájának 1610-iki első eredeti kiadásától kezdve Simonyi Zsigmondig oly gondosan vannak összegyűjtve, hogy minden magyar nyelvten meg van könyvtáramban, mely a maga idejében némi feltűnést keltett volt, legyen bár tudományos tekintetben oly gyarló munka, mint a debreczeni grammatika. A magyar nyelv szótárait Molnár Albert szótárának 1604-iki első eredeti kiadásától kezdve Ballagi Teljes M. Szótáráig (a vásári férczművek kizárásával) teljesen bírom. A magyar műszótárak gyűjteménye rendkívül gazdag és a mellett igen választékos. A magyar nyelvről és a magyar nyelvészetről megjelent monographiák, értekezések, gyűjteményes munkák, folyóiratok — habár csak irodalomtörténeti fontossággal bírnak is, mint például a hírhedt „Mondolat“ a maga idejében — mind meg vannak könyvtáramban. — — A *classica Philológiára* is bírok becses munkákat, mint például a Pauly-féle „Real-Encyklopaedie des classischen Alterthums“-t, úgyszintén a philologia körébe tartozó egyes tudományokra is, a milyenek például az *ó-kori archaeologia*, a *mythologia*, a *görög és latin nyelv grammatikái és szótárai*, stb.

VII. *Történelem és Történelmi Segédtudományok.* E csoport is oly gazdag, hogy annak méltó bemutatása e helyütt valódi lehetetlenség. Megkísérlem mindazonáltal legalább a főbb részleteknek elősorolását; ezek pedig a következők: *egyetemes történelem*; az *ó-kor története*; az *ó-kori keleti népek*, továbbá a *görögök*, úgyszintén a *rómaiak története*; a *középkor*, az *újkor*, a



legújabb kor története; — ezen szakok mindegyikére külön-külön első rendű íróktól bírok munkákat. A további részletek ezek: az *angol forradalom* története; az *éjszak-amerikai Egyesült-Államok* története; a *francia forradalom* története, különösen ez utóbbi a leggazdagabb csoportok közé tartozik a történelmi szakban; azután az *első császárság* története; a *juliusi*, úgyszintén a *februáriusi francia forradalom* története; az *1848—49-iki európai forradalmak* története; a *második császárság*, azután pedig a párisi *commune* története, mindezen témák kitűnő munkák által képviselve. De a valódi fényoldalát a nem-hazai történelmi csoportnak a *kultúr-történet* képezi, melyre a főbb munkák Voltaire *Essai sur les moeurs-jétől* és Herder *Ideen-jeitől* Buckle, Lecky és Draperig s az újabbakig jóformán mind megvannak könyvtáramban. Azonfelül még a kultúr-történet körébe tartozó számos részletek is igen érdekes munkák által vannak nálam képviselve; ilyen részletek például ezek: a *prae-historikus kor*; a *találmányok* története; *világtárlatok* ismertetése; a *kosztüm* története; továbbá a *vallások* története; az egyetemes *egyház-történelem*; a *pápaság* és a *pápák* története; a keresztyén *szelekták* története; az *inquisitio* története; *jesuitica*; a *protestantismus* története különösen hazánkban; végre a *művészetek* története, és még különféle kultúr-történelmi rajzok, monographiák, biographiák stb. stb., miket e helyütt elég volt érintenem. — Most a *hazai történelem* tárgyazó munkák ismertetésére kerülne a sor, ha ugyan ez — e csoport gazdagsága miatt — lehetséges volna! Első helyen említendők a magyar történelem hazai *kütfői*, melyek Schwandtner „*Scriptores*“-einek három folio kötetén kezdve a legújabb publicatióig meg vannak könyvtáramban. A kütfők után a *magyar történelemnek egészben való feldolgozása* következik; erre nézve is Praytól és Katonától kezdve Horváth Mihályig és Szalay Lászlóig mindent megszereztem, a mi tudományos vagy didaktikai szempontból fontossággal bír. A további részletek ismertetésére azonban itt már nem jut hely; vannak ezek közt oly munkák, melyek *egyes korszakok* történetével foglalkoznak, mint például gróf Teleki Józsefnek a Hunyadiak kora, vagy Szabó Károlynak a Vezérek kora című munkái; más írók *egyes eseményt* dolgoznak fel, mint például Pauler Wesselényi Ferenc összeesküvését; mások *valamely specialis historiai kérdés* tisztá-

zását tüzték ki, mint például a Crouy-nemzetség genealogiáját, vagy a millenium évének megállapítását; ismét mások valamely hazai intézményről, vagy közművelődési themáról, vagy történelmi nevezetességű egyénről írnak történelmi fejtegetést: szóval a könyvtáramban található ide tartozó munkák oly számosak és a mellett — tartalmokat tekintve — oly különbözők, hogy épen e miatt lehetetlen ismertetésökbe belebocsátkoznom; — de nem hagyhatom megemlítés nélkül az *1848—49-ki magyar függetlenségi harc történetét*, a melyre valóban gyönyörű gyűjteményem vagyom. — — A *történelmi segédtudományok* közt legfontosabb a *diplomatika*; szégyenletes dolognak tartanám, ha nem énne-kem — a diplomatika tanárának — volna erre a tudományra a legbecsesebb gyűjteményem egész Magyarországon; röviden tehát csak annyit mondok, hogy e tudomány megalapítójától Mabil-lontól kezdve Sickelig és Fiekerig mindent bírok, a mit csak megszerezhettem, pedig szereztem meg egyet-mást, a mit még Horvát István sem birt megkapni soha. — A *chronologia*, a *heraldika* s a *genealogia* újabbkori columnaris írói gazdagon vannak könyvtáramban képviselve; a *numismatikára* pedig — de csak a hazaira — szintén bírom a legfontosabb munkákat. A heraldikának mintegy függelékét képezik a *rendjelceket* ismertető munkák; ezek tekintetében is kellőleg el vagyok látva. Végül megemlítem még azon publicatiókat, melyek a történet-tanítást s a *történelmi módszert* tárgyalják, és melyek közt nem egy figyelemre méltó dolgozat található könyvtáramban.

VIII. *Földrajz. Statistika. Ethnographia.* E csoport főbb részletei ezek: a *mathemathikai földrajz*; a *természettani földrajz*, (melyre a Reclus-féle elméleti munkákon kívül még kitűnő kartographikus segédeszközöket is bírok, a melyenek például Berghaus nagy „Physikalischer Atlas“-a a 2-ik kiadásban, Kiepert nagy „Physikalischer Erdglobus“-a, Sydow Atlasai és nagy térképei stb.); ezután a *politikai földrajz* következik, még pedig az *egyetemes*, (ehhez is kitűnő kartographikus segédeszközeim vannak, mint például Stieler nagy atlasa, Block stb.); — *Magyarország földrajzára* pedig — rendszeresen tárgyalva — mind a régiebb, mind az újabb írók közül a fontosabbakat bírom, úgy-szintén Magyarország földrajzára — szótári alakban feldolgozva — Korabinskitól Kollerfyig a becsesebbek szintén megvannak; az

ország egyes részeinek ismertetésére, mint például a Tátra, a Vágvidék, a Bakony, Fiume, a Székelyföld stb. hasonlóképen érdekes munkáim vannak; igen szép gyűjteményem van *Budapest topographiájára*, mind a leíró munkákból, mind pedig a terverajzokból; Magyarországra vonatkozó *kartographiai munkák* is szép számmal vannak könyvtáramban, mint például Görög Atlasa a repertoriummal, Lipszky nagy térképe a repertoriummal, Schedius nagy térképe diszpéldányban, Hatsek legújabb térképe és még sok más térkép. — Itt a geographiai csoportnál meg kell még említenem a magyar utazóknak *úti-rajzait*, melyekből igen gazdag gyűjteményem van, továbbá az *ó-kori földrajzra* és végül a *geographia s a fölfedezések történetére* vonatkozó munkákat. — Az *egyetemes Statistikára* is van néhány jó munkám; de sokkal többet bírok *Magyarország statistikájára*, erre Schwartnertől Keletűig és Láng Lajosig jóformán megvannak a fontosabb munkák. — Az *ethnographia* is több becses munka által van képviselve. — Megjegyzem e helyen még azt is, hogy mind a geographiai, mind a históriai, sőt még a természettudományi csoportra is igen sok olyan propaedeutikus, tabellaris, graphikus, kartographikus, vagy illusztrált munkáim vannak, melyek az illető szakokban a tájékozódást, az előmenetelt tetemesen megkönnyítik; a már megelőzőleg felhozott eféle példákhoz pótlólag említem meg (a históriai szakra) Spruner nagy atlasának mind a három osztályát, Weisser és Merz Bilderatlasát, Petrovics Frigyes tabellaris munkáját Magyarország történetéről, Bedeus atlasát Magyarország történetéhez, stb. stb. Volt alkalmam tapasztalni, hogy az általam bírt eféle segédeszközök tetemes részét még szakemberek és tanférfiak sem igen ismerik mai nap!

IX. *Jog- és államtudományok.* E csoportból először is a *bölcsészeti jogtant* említem föl, melyre igen szép gyűjteményem van, még pedig nem csak e tudománynak egészét vagy egyes részeit tárgyaló munkák, hanem azonfelül még számos monographia is; épen ez okon a részletezésnek itt nem lehet helye. — A *római jogra* a Corpus Juris Civilis-en kívül nem sokat bírok; többet az *egyházi jogra*, sőt ennek köréből becses monographiákat is, például a házassági jogról, az egyház és állam közt levő viszonyról stb.; még többet bírok pedig a *büntetőjogra*, melynek köréből szintén vannak értékes monographiáim is, például a

büntetőjogi elméletekről, a halálbüntetésről stb. — A *jogtudományok encyklopaediája*, a *jogtörténet*, a *nemzetközi jog*, a *váltójog* stb. kellően vannak képviselve könyvtáramban. De a fénypontját ezen egész csoportnak a *magyar magánjog* és a *magyar közjog* képezi, melyre a fontosabb munkákat mind bírom, még pedig nem csak a kútföket t. i. a *Corpus Juris Hungarici*-t, úgyszintén az azóta megjelent országgyűlési törvényeket is teljesen a mai napig hiteles kiadásokban; hanem bírom azt is, a mit Kovachichék és mások régi törvényeinkből napfényre hoztak; továbbá a legjobb tan- és kézi-könyveket és igen sok monographiát, a melyeknek bemutatása e helyen épen oly lehetetlen, mint a historiai monographiáké. — — Az *államtudományok* köréből e tudományok *encyklopaediájára*, úgyszintén *történetére*, továbbá az *alkotmányi és közigazgatási politikára*, a *policíára* s a *nemzetgazdaságra* jeles munkák találhatók könyvtáramban; de találhatók még más ide tartozó specialis témákra is, amilyenek például az *európai és amerikai államok alkotmányainak* gyűjteményei, a *suffrage universel* és egyéb választási módok, a *socialismus* és *communismus*, melyre a koryphaeusoknak főbb munkáit mind bírom, ilyenek; Morelly, Saint-Simon, Fourier, Considerant, Louis Blanc, Cabet, Dezamy, Proudhon, Villegardelle, Weitling, Lassalle, Marx, Krapotkin stb., — azonfelül pedig a *socialismus* és *communismus* bírálatos ismertetését tartalmazó munkákat is, a melyenek: Stein, Biedermann, Schäffle, Laveleye, Leon Say, Leroy-Beaulieu, stb.

IX. *Természettudományok*. A miket e szakra bírok, azok túlnyomólag népszerű munkák ugyan; azonban vannak köztök olyanok is, melyek e színvonalnál jóval magasabban állanak; a főbb részletek pedig ezek: *természettan*, *vegytan*, *astronomia*, *geologia*, *ásványtan*, *növénytan*, *állattan*, *anthropologia*, ide sorozom még a *diacetiikát* is; a szerzők közül mutatványul csak néhányat említek föl, úgymint: Humboldt Sándor, Liebig, Darwin, Huxley, Secchi, Jamin, Flammarion, Quatrefages, Topinard, Cotta, Schleiden, Vogt K., Moleschott, Ule, Büchner, Bock stb. továbbá e tudományoknak magyar nyelvű művelői közül a jeleseknek nagy része.

Megvallom, szinte bánom, hogy a Statistikai Hivatalhoz e hiányos kimutatást benyújtottam: mert ezzel sajátmagam járulok a könyvtáram depreziálásához, becsének, értékének leszállításához; minthogy az eféle jelentések, kimutatások az olvasóban mindig azt a véleményt szokták kelteni, hogy bennök és általuk az illető könyvtárnak becsesebb alkatrészei mind meg vannak ismertetve, és kellőleg be vannak mutatva, — a mit pedig az én könyvtáramat illetőleg e jelentésemből következtetni valóban nagy tévedés volna. Hogy nem a könyvtáram értékének túlbecsülése, nem hiú kérkedés mondatja ezt velem, azt csak az értheti meg, a ki tudja, mily szellemi behatások alatt kezdettem én meg tanulmányaimat, kezdettem meg a könyvgyűjtést. Nagyon nem szeretek magamról beszélni, még kevésbbé pedig magamról beszélni; és mégis kénytelen vagyok az előreboesátottaknak megértése és igazolása végett egyet-mást elmondani, a mi személyemre vonatkozik. Én 1820-ban születtem, az atyám könyvtárában (mely melleleg megjegyezve, hét szobát töltött be,) tanultam jární, tanultam olvasni; már mint gyermek száz meg száz kérdéssel ostromoltam őt folyvást; az atyám örömmel adott felvilágosítást minden kérdésemre, — de oktatásait rendszeresen azon refrainnal végezte: „édes fiam! a míg a história litterariára nem adod magadat, addig nem mégy semmire!“ Az atyámnak ezen folytonos ösztönzése s az ő példája kedveltette meg velem az irodalmat, különösen pedig az irodalomtörténetet. Így történt az, hogy hat éves, hét éves koromban én már megkezdtem a könyvgyűjtést; például Gvadányi Benyovszkyjának és Rontó Páljának azon példányát, mely könyvtáramban meg van, már hat éves koromban bírtam és olvastam. Ehez járult a folytonos érintkezés az irodalom akkori koryphaeusával, kik engem, mint gyermeket s utóbb, mint serdülő ifjút jóakaró figyelemben részesítettek. A jó Szemere Pál 1827-ben megajándékoz az „Élet és Literatúrával“ és utóbb a „Muzáronnal;“ a lánglelkű Virág Benedek megajándékoz a Pázmány Péter fordította Kempis Tamással, a czímlapra jegyezve nevét s az évet, melyben ő e könyvet szerezte; a jeles Guzmics Izidor megküldi az ő általa fordított Theokritot egy levél kíséretében, melynek kezdő sorai ezek: „Pannonia tetőjén 1828. 10-d. Auguszt. Kedves Árpádom Istvánomnak derék fija! Még mikor édes Apád barátságos házá-

nál olly szépen, olly tüzösen mondád el a nagy Révai verseit, hogy bele betegdnél, megígérém néked magamban az általam fordított görög költőnek verseit, hogy fogjon helyet kiseded könyvtáradban. Ime most tellyesitem keblemben akkor fogadt fogadásomat, stb. stb.“; a nagy Kazinczy Ferencz, a szent öreg, ki mint egy Atlas tartotta vállain ekkor a magyar irodalmat, figyelmére méltat engem kis taeskót, buzdít és küld Széphalomról egy ég- és egy föld-tekét, egy gyönyörű levél kíséretében, mely így kezdődik: „Horvát Árpádnak Kazinczy Ferencz, Széphalom August. 10. d. 1829. Te már gyermekkorodban kezdesz gyűjteni, s ezzel mutatod, hova indulsz. Engedd nékem azt az örömet, hogy a világnak és a csillagos égnek e' két golyóival gazdagíthassam gyűjteményedet stb.,“ és e szavakkal végződik: „élj kedves gyermek, s teljesítsd be minél előbb reményeinket!“; a derék Vitkovics Mihály Meséinek és Verseinek 1817-ben megjelent kötetével ajándékoz meg, bele írva e dedicatiót: „Horvát Árpádnak István Fijának Hazafiúi ösztönül és Emlékül adta 1829-ben Martius 2-án a szerző;“ Horvát Endre megküldi a Tudós Társaság által megkoszorúzott Árpádját, s hogy örömemet tetézzé, beiktat az előfizetők közé e szavakkal: „Horvát Árpád tanuló ifjú;“ Kulesár István, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály folyvást buzdítanak és dédelgetnek; Májér József kanonok a sajátjából stipendiumot ad; tizennégy éves koromban az egyetemre kerülök, s az atyámnak a Tudományos Gyűjtemény szerkesztése körül egyben-másban segédkezem; tizenöt éves koromban már nemcsak átolvastam, hanem ki is vontam Wachlernek egyetemes irodalomtörténetét, mely ez időtájt a legújabb és legjobb volt, és még ma is igen tisztos helyet foglal el e szak irodalmában; tizenhat éves koromban leteszem a Philosophiae Doctoratust; és még mielőtt 1840-ben a Juris Doctoratust letenném, már ott állanak könyvtáramban a magyar irodalomtörténet és bibliographia segédeszközei Czvittingertől Toldy Handbuch-jáig majdnem teljesen; és birtokában vagyok az európai négy kultúrnyelvnek, a németnek, a francziának, az olasznak, az angolnak. Ime mélyen tisztelt Statistikai Hivatal, ily auspiciumok közt léptem én a tudományos pályára, ily behatások alatt kezdettem én meg a könyvgyűjtést már közel hatvan év előtt és valóban nem elbizakodottság szól belőlem, midőn azt mondom,

hogy nincsen könyvgyűjtőink közt senki, a kinél a gyűjtési szenvedély *oly* *hosszas* irodalomtörténeti tanulmányokkal párosúlna, mint énálam; midőn azt mondom, hogy nincsen Magyarországon nagyobb könyvtár, mely *oly természetén* volna gyűjtve, mint az enyém! — És most már bezárom e kelleténél hosszabbra terjedt, és mindamellet is csak nagyon töredékes s épen azért teljesen elégtelen jelentésemet; a mely hiányos jelentésem végig olvasása után alig fogná valaki azt gyanítani, hogy az én könyvtáram testvérek közt is megér legalább húszezer forintot; bezárom pedig e jelentést azon mély meggyőződésnek kifejezésével, hogy az olyan könyvgyűjtő, a ki a világban szerepel, a ki politikai küzdelmekben élénk részt vesz, a ki kaszinókba, klubokba, multságokba jár, — az lehet ugyan genialis ember, lehet nagy tudós, lelkes irodalombarát, s ha vagyonos ember, lehet nagy könyvtára is; de *bibliograph* — a szó tudományos értelmében — nem lesz az soha: igazi bibliograph csak olyan fajta emberekből válhatik, kiket a profanum vulgus a „könyvmoly“ gúnynévvel szokott illetni; de az ilyenből is csak úgy, ha meg van benne az, a mit a német „tüchtige Schulbildung“ szavakkal fejez ki; — ez *conditio sine qua non*, melyet a legnagyobb buzgalom, a legnagyobb szorgalom sem pótolhat ki soha: s a ki alapos tudományos képzettség nélkül működik e szakban akár mint gyűjtő, akár mint író, akár mint könyvtárnok, arról valóban el lehet mondani, hogy: *ignotus fallit, notis est derisui!*

Budapest, 1885. június 30-án. — *Dr. Horvát Árpád*, egyetemi ny. r. tanár, a M. T. Akadémia I. tagja.

* * *

Ezen jelentést, mint érdekest és tanúságost a t. szerző úr széleskörű eruditioja iránti tekintetből, a subjectiv kitérések daczára, egész terjedelmében, észrevétel nélkül adtuk. Örvendünk, hogy a t. tanár úr eddigi reservált állásából kilépve, mint szakférfiú elmondja folyóiratunkban 50 évi elméleti tanulmányainak és gyakorlati tapasztalásának eredményét. Mi tiszteljük ezen eredményeket, s mindenkor készséggel nyitunk tért folyóiratunkban t. tanár úr közleményeinek. Megjegyezzük azonban, hogy vele több tekintetben nem vagyunk egy véleményen. Nézeteltérésünket nem részletezzük. Két megjegyzést azonban el nem hallgathatunk. Így

a mit könyvtára bibliographiai és könyvtártani gyűjteményének gazdagságáról az ország többi gyűjteményeinek s különösen a fővárosi három nagy könyvtárnak rovására mond, túlzottnak tartjuk s azt hisszük, hogy az nem felel meg azon bibliographiai és könyvtártani apparatusnak, melyet a fővárosi közkönyvtárak valósággal bírnak, s melyet a t. tanár úr jelentése készítésénél figyelmen kívül hagyott. Megengedjük, hogy tanár úrnak lehetnek, sőt vannak is oly bibliographiai és könyvtártani munkái, melyek talán a fővárosi közkönyvtárakban nincsenek meg, de hogy e nemű gyűjteménye általában véve gazdagabb legyen, miut a fővárosi közkönyvtáraké, ezt legyen szabad kétségbevonni. Szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy fővárosi közkönyvtáraink az utolsó évtizedben nemesak a bibliographiai és könyvtártani irodalom gyűjtésében és művelésében, hanem e disciplina elveinek gyakorlati alkalmazásában is nagy haladást tettek, melyet figyelmen kívül hagyni oly alapos férfúnak, mint a minőnek t. tanár urat ismerjük, nem lehet. Sőt Esztergomban a primás, Dankó és Knauz kanonokok is oly bibliographiai segédkönyvtárral rendelkeznek, melyek bármely közkönyvtárnak becsületére válnának. Ezeket sem szabad ignorálni. Ha t. tanár úr külföldi tanulmány-útjában: Münchenben, Dresdában, Brüsszelben, Párisban, Londonban és máshol szerzett könyvtára számára bibliographiai és könyvtártani unicumokat, azt hisszük, ilyeneket a fővárosi könyvtárak is szerezhettek, melyek nevezett könyvtárakkal évek óta személyes és hivatalos érintkezésben vannak. Hogy tanár úr jelentése megírásánál ezeket ignorálta, ezt az ügy érdekében sajnáljuk, de kénytelenek vagyunk reá utalni. Egyet azonban nem lett volna szabad a t. tanár úrnak ignorálnia, s ez a nagy Horvát István bibliographiai és könyvtártani apparátusa, melyet a Nemz. Múzeum 40 évvel ezelőtt szerzett s azóta igen jelentékenyen gyarapított és kiegészített. Általában t. tanár úr bibliographiai gyűjteményéről csak akkor mondhatnánk határozott, összehasonlításra alapuló, véleményt, ha annak vagy catalogusát vagy magát ismernők. Addig pedig, azon viszonynál fogva, melyben a hazai és külföldi könyvtártani és bibliographiai mozgalmakhoz állunk, t. tanár úrnak saját bibliographiai gyűjteménye gazdagságáról mondott véleményét föntartással kell fogadnunk. Ez egyik észrevételünk. A másik észrevételünk a „Li-

ber Conformitatum S. Francisci cum Christo“ című munkára vonatkozik, melyet t. tanár úr „*sületlenség*“-nek nevez. Hát mi tiszteljük t. tanár úrnak ezen nézetét, de azt hisszük, hogy mint bibliographiai szaklap, mely a disciplina magasabb érdekeit minden részrehajlás nélkül magyarországi szempontból szolgálja, akkor járunk legközelebb az igazsághoz, ha ezen nézetében nem osztozunk. T. tanár úr csak úgy tudja, miut mi, hogy a világírodalomban és a bibliographiában az emberi szellem minden nyilvánulásának van jogosultsága. Így van jogosultsága a „Liber Conformitatum“ című munkának is, mely egy külön világnézetnek, eszmevilágnak a kifejezése s ép úgy jogosult, mint a sociologia bármely árnyalatának bármely irodalmi terméke. Ez második megjegyzésünk. Ezen megjegyzések különben mit sem vonnak le a t. tanár úr jelentésének belértékéből, de álláspontunk szempontjából kénytelenek voltunk azokat megtenni, ne hogy félreértésekre alkalimat szolgáltatassunk.

Szerk.

